

**ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA SHAXS RIVOJLANISHIGA INTEGRATIV
YONDASHUVLARNING AHAMIYATI****Tojimatova Ma'sumaxon Abrorjon qizi**

Qo'qon universiteti Ta'lim fakulteti

Pedagogika va Psixologiya kafederasi

Psixologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi.

masumaxontojimatova@gmail.com Tel:99890-293-38-78<https://doi.org/10.5281/zenodo.19440453>

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy psixologiyada shaxs rivojlanishini tushuntirishda integrativ yondashuvlarning nazariy va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Shaxs rivojlanishini faqat bitta nazariya yoki alohida omil orqali izohlashning cheklanganligi ko'rsatilib, biologik, ijtimoiy, kognitiv, emotsional va madaniy omillarning o'zaro ta'siri asosida shakllanuvchi ko'p darajali modelning afzalliklari asoslanadi. Maqolada psixoanalitik, bixevioristik, kognitiv, gumanistik va ijtimoiy-madaniy yondashuvlarning imkoniyatlari hamda chegaralari qiyosiy tahlil qilinadi. Integrativ yondashuvlarning biopsixososial model, biosotsial yondashuv, rivojlanish psixopatologiyasi, self-rivojlanishning kognitiv-sotsioemotsional integratsiyasi va madaniy neyropsixologik qarashlar bilan bog'liq zamonaviy ko'rinishlari yoritiladi. Shuningdek, ta'lim, psixologik maslahat, diagnostika va profilaktik ishlar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Maqola oliy ta'lim, ilmiy konferensiya va psixologik tadqiqotlar uchun mos, yakunlangan ilmiy matn sifatida taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: shaxs rivojlanishi, integrativ yondashuv, biopsixososial model, biosotsial yondashuv, kognitiv rivojlanish, emotsional rivojlanish, madaniy omillar, ijtimoiylashuv, zamonaviy psixologiya, yosh davrlari psixologiyasi.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical significance of integrative approaches in explaining personality development in modern psychology. The limitations of explaining personality development through only one theory or a separate factor are shown, and the advantages of a multilevel model based on the interaction of biological, social, cognitive, emotional and cultural factors are substantiated. The article provides a comparative analysis of the possibilities and limitations of psychoanalytic, behavioral, cognitive, humanistic and socio-cultural approaches. Modern manifestations of integrative approaches related to the biopsychosocial model, the biopsychosocial approach, developmental psychopathology, cognitive-socio-emotional integration of self-development and cultural neuropsychological views are highlighted. Practical recommendations for education, psychological counseling, diagnostics and preventive work are also developed. The article is presented as a completed scientific text suitable for higher education, scientific conferences and psychological research.

Keywords: personality development, integrative approach, biopsychosocial model, biosocial approach, cognitive development, emotional development, cultural factors, socialization, modern psychology, adolescent psychology.

Аннотация. В данной статье анализируется теоретическое и практическое значение интегративных подходов в объяснении развития личности в современной психологии. Показаны ограничения объяснения развития личности только с помощью одной теории или отдельного фактора, а также обоснованы преимущества многоуровневой модели, основанной на взаимодействии биологических, социальных, когнитивных, эмоциональных и культурных факторов.

В статье представлен сравнительный анализ возможностей и ограничений психоаналитического, поведенческого, когнитивного, гуманистического и социокультурного подходов. Выделены современные проявления интегративных подходов, связанные с биопсихосоциальной моделью, биопсихосоциальным подходом, психопатологией развития, когнитивно-социально-эмоциональной интеграцией саморазвития и культурно-нейропсихологическими взглядами. Также разработаны практические рекомендации для образования, психологического консультирования, диагностики и профилактической работы. Статья представлена как завершённый научный текст, пригодный для высшего образования, научных конференций и психологических исследований.

Ключевые слова: развитие личности, интегративный подход, биопсихосоциальная модель, биосоциальный подход, когнитивное развитие, эмоциональное развитие, культурные факторы, социализация, современная психология, психология подростков.

Kirish:

Zamonaviy psixologiyada shaxs rivojlanishini tushuntirish masalasi tobora murakkablashib bormoqda. Buning sababi shundaki, bugungi ilmiy tasavvurlarda shaxs faqat ichki ruhiy jarayonlar mahsuli emas, balki biologik yetilish, kognitiv qayta ishlash, emotsional tajriba, ijtimoiy munosabatlar va madaniy kontekstning uzviy o'zaro ta'siri natijasi sifatida ko'rilmogda. Shuning uchun shaxs rivojlanishini bitta nazariya doirasida izohlash ko'p hollarda yetarli bo'lmay qolmogda. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda inson rivojlanishi "ko'p darajali", "ko'p omilli" va "dinamik" jarayon sifatida talqin qilinadi.

Ayniqsa biopsixososial model, rivojlanish psixopatologiyasi, biosotsial yondashuv va self-rivojlanishning integrativ modellari shaxsning rivojlanishini gen, miya, xulq, ijtimoiy muhit va madaniyat o'rtasidagi murakkab bog'liqlik orqali tushuntiradi. An'anaviy psixologik maktablar shaxs rivojlanishining alohida qirralarini chuqur ochib bergan. Masalan, psixanalitik yondashuv ichki konfliktlar va erta tajribalarni, bixevioristik yo'nalish o'rganish va mustahkamlash mexanizmlarini, kognitiv yondashuv tafakkur va ma'no hosil qilish jarayonlarini, gumanistik maktab esa o'zini anglash va o'zini ro'yobga chiqarish ehtiyojini markazga qo'yadi.

Biroq zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu yondashuvlarning har biri muhim bo'lsa-da, alohida holda shaxs rivojlanishining barcha murakkab qatlamlarini qamrab ololmaydi.

Integrativ yondashuvlarning paydo bo'lishi aynan shu metodologik ehtiyoj bilan bog'liq.

Zamonaviy sharoitda shaxs rivojlanishini alohida yondashuvlar orqali tushuntirish yetarli emas. Muallif fikricha, integrativ yondashuvlar insonni har tomonlama o'rganishda eng samarali metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Mavzuning dolzarbligi

Mavzuning dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, hozirgi davrda yoshlar va kattalar shaxs rivojlanishiga raqamli muhit, global madaniy almashinuv, ijtimoiy beqarorlik, identitet inqirozlari va yuqori emotsional yuklama ta'siri kuchaygan. Ikkinchidan, psixologik muammolarni tushuntirish va oldini olishda faqat bitta omilga tayanish amaliy jihatdan samarasiz bo'lib qolmogda. Uchinchi jihat, so'nggi yillarda rivojlanish psixologiyasi, madaniy neyrofan, shaxs psixologiyasi va klinik psixologiya o'rtasidagi chegaralar nisbatan yumshab, fanlararo integratsiya kuchaymogda.

To'rtinchidan, shaxs rivojlanishini sog'lom va moslashuvchan tarzda tushunish ta'lim, maslahat, psixodiagnostika va profilaktika amaliyotida muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy psixologiyada shaxs rivojlanishini izohlashda integrativ yondashuvlarning nazariy va amaliy ahamiyatini ochib berish, ularni an'anaviy yondashuvlar bilan qiyoslash hamda biologik, ijtimoiy, kognitiv, emotsional va madaniy omillarning o'zaro ta'sirini tahlil qilish.

Tadqiqot vazifalari:

1. Shaxs rivojlanishiga doir an'anaviy psixologik yondashuvlarning asosiy g'oyalarini tahlil qilish.
2. Integrativ yondashuvlarning mazmuni va metodologik asoslarini ochib berish.
3. Biologik, ijtimoiy, kognitiv, emotsional va madaniy omillarning shaxs rivojlanishidagi o'rini ko'rsatish.
4. An'anaviy va integrativ yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish.
5. Zamonaviy innovatsion yo'nalishlar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Shaxs rivojlanishiga doir an'anaviy yondashuvlar

Psixoanalitik yondashuv

Psixoanalitik an'ana shaxs rivojlanishini ichki konfliktlar, ongsiz motivlar va erta bolalik tajribasi bilan bog'laydi. Freud va undan keyingi psixoanalitiklar shaxsning asosiy tuzilmalari bolalik davrida shakllanishini ta'kidlagan. Erikson esa ushbu an'anani kengaytirib, psixologik, ijtimoiy va biologik omillarni birlashtirgan holda psixososial rivojlanish bosqichlarini taklif qilgan; u shaxs rivojlanishini faqat bolalik bilan cheklamay, butun hayot davom etuvchi jarayon sifatida ko'rgan. Bu yondashuvning kuchli tomoni — shaxsning ichki dinamikasi va identitet masalasini chuqur yoritishida. Cheklovi esa biologik, sotsial tuzilma va kognitiv qayta ishlash omillarini yetarli darajada tizimli integratsiya qilmasligidadir.

Bixevioristik va o'rganish nazariyalari

Bixeviorizm shaxs rivojlanishini tashqi muhit, mustahkamlash, jazolash va model orqali o'rganish natijasi sifatida talqin qiladi. Bu yondashuv ijtimoiylashuv va xulq shakllanishini tushuntirishda muhim bo'lsa-da, shaxsning ichki ma'nolar tizimi, emotsional tajribasi va identitet konstruksiyasini to'liq qamrab olmaydi. Shunga qaramay, keyingi ijtimoiy-kognitiv modellarda o'rganish nazariyalari yanada boyitilib, o'z-o'zini nazorat qilish, kuzatish orqali o'rganish va kutilmalar kabi tushunchalar kiritilgan.

Kognitiv yondashuv

Kognitiv yondashuv shaxs rivojlanishini axborotni qayta ishlash, o'zini va boshqalarni idrok etish, e'tiqodlar, sxemalar va refleksiya bilan bog'laydi. Zamonaviy self-rivojlanish bo'yicha tahlillar kognitiv, sotsioemotsional va neyrobiologik istiqbollarni birlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Bu yondashuvning afzalligi — shaxsning o'zini anglash, ma'nolash va qaror qabul qilish jarayonlarini chuqur tahlil qilishida. Biroq u ba'zan tarixiy-madaniy va biologik determinantlarni ikkinchi planga surib qo'yishi mumkin.

Gumanistik yondashuv

Gumanistik psixologiya shaxs rivojlanishini o'zini anglash, avtonomiya, sub'ektiv tajriba va o'zini ro'yobga chiqarish bilan bog'laydi. Ushbu yondashuv insonning ijobiy salohiyatini markazga qo'ygani bilan ahamiyatli. Lekin ilmiy-empirik tekshirish mezonlari nuqtai nazaridan u har doim ham yetarli operatsionlik bermaydi. Shu sababli u ko'pincha boshqa yondashuvlar bilan integratsiyada samaraliroq ishlaydi.

Ijtimoiy va madaniy yondashuvlar

Ijtimoiy-madaniy yondashuvlar shaxs rivojlanishini muloqot, ijtimoiy rol, madaniy skriptlar va tarixiy kontekst bilan bog'laydi. Zamonaviy tadqiqotlar madaniyat shaxsiyat, emotsional rivojlanish va ijtimoiy orientatsiya shakllanishida muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Ayniqsa madaniy neyrofan yo'nalishi kognitiv va emotsional rivojlanish turli madaniy kontekstlarda turlicha shakllanishini ko'rsatmoqda.

Integrativ yondashuvlarning nazariy mohiyati

Integrativ yondashuv shaxs rivojlanishini alohida qismlarga ajratib emas, balki bir-biri bilan o'zaro bog'liq bo'lgan biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy tizimlar kesishmasida tushuntiradi. Bu yondashuvning metodologik kuchi shundaki, u "yoki-yoki" tamoyiliga emas, "ham-ham" tamoyiliga tayangan holda turli nazariyalarni bir-birini inkor qilmaydigan tarzda qo'shadi. Zamonaviy integrativ qarashlarda genetik predispozitsiya, neyrobiologik plastiklik, kognitiv sxemalar, emotsional regulyatsiya, oilaviy munosabatlar, maktab va tengdoshlar muhiti, ijtimoiy tabaqalanish hamda madaniy kodlar bir butun tizim sifatida ko'riladi. Integrativ yondashuvlar orasida eng ko'p tilga olinadigani — **biopsixososial model**. Ushbu model dastlab tibbiyot va psixiatriyada kasalliklarni tushuntirish uchun ishlab chiqilgan bo'lsa-da, keyinchalik shaxs rivojlanishi, moslashuv va ruhiy farovonlikni izohlash uchun ham keng qo'llanilgan.

Mazkur modelga ko'ra, insonni alohida organlar yoki alohida psixik belgilar yig'indisi sifatida emas, balki yaxlit tizim sifatida ko'rish kerak. Shaxs rivojlanishidagi har qanday o'zgarish genetik va fiziologik jarayonlar, individual tajriba va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siridan kelib chiqadi. Yana bir muhim yo'nalish — **biosotsial yondashuv**. U biologik va ijtimoiy omillarni alohida emas, "o'zaro konstitutsiyalovchi" kuchlar sifatida ko'radi. Ushbu yondashuvda shaxsning biologik imkoniyatlari ijtimoiy muhitdan tashqarida shakllanmaydi; aksincha, ijtimoiy tajriba biologik tizimlarga ham ta'sir qiladi. Bu qarash, ayniqsa, erta bolalik tajribasi, stress, ijtimoiy tengsizlik va rivojlanish trayektoriyalarini tushuntirishda muhim.

Shuningdek, **rivojlanish psixopatologiyasi** istiqboli ham integrativ yondashuvning muhim ko'rinishi sanaladi. U sog'lom va nosog'lom rivojlanishni qarama-qarshi emas, balki bir kontinumning turli nuqtalari sifatida ko'radi hamda xavf va himoya omillarini ko'p darajada tahlil qiladi. Bu yerda genlar, miya, temperament, kognitsiya, emotsiya va sotsial kontekst birgalikda ko'rib chiqiladi.

Integrativ yondashuv va an'anaviy yondashuvlarning qiyosiy tahlili

An'anaviy yondashuvlar ko'pincha shaxs rivojlanishining bitta "markaziy mexanizmi"ni izlaydi. Psixoanaliz ongsiz konfliktni, bixeviorizm o'rganishni, kognitivizm tafakkurni, gumanistik maktab esa o'zini anglashni asosiy omil deb ko'radi. Bunday yondashuvlar chuqurlik beradi, biroq ular orasida ko'pincha parchalanish kuzatiladi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda aynan shu parchalanish psixologiya oldidagi asosiy metodologik muammolardan biri sifatida ko'rsatiladi. Integrativ yondashuv esa bu fragmentatsiyani kamaytirishga, turli darajadagi tushuntirishlarni yagona tizimga keltirishga intiladi. Qiyosiy jihatdan qaralganda, an'anaviy yondashuvlarning kuchli tomoni — tushuntirishning soddaligi va nazariy aniqligida. Integrativ yondashuvlarning afzalligi esa real hayot murakkabligiga yaqinroq bo'lishidir. Masalan, o'smir identitetining rivojlanishini faqat ongsiz konflikt yoki faqat ta'lim muhiti bilan izohlab bo'lmaydi. Bu yerda miya yetilishi, emotsional sezgirlik, ijtimoiy taqqoslash, madaniy me'yorlar, oilaviy qo'llab-quvvatlash va kognitiv refleksiya birgalikda ishlaydi. Self-rivojlanish bo'yicha integrativ tadqiqotlar aynan shaxsiy va ijtimoiy identitet shakllanishida kognitiv, sotsioemotsional va neyrobiologik jarayonlarning tutashganini ko'rsatadi. Biroq integrativ yondashuvning ham o'z qiyinchiliklari bor.

U nazariy jihatdan murakkab, ko'p omilli va ba'zan empirik jihatdan boshqarish qiyin bo'lishi mumkin. Shunga qaramay, zamonaviy psixologiyada aynan murakkablikni inkor etmasdan, boshqariladigan modelga aylantirish ilmiy taraqqiyot yo'nalishi sifatida ko'rilmogda.

Bixevioristik yondashuv xulq-atvorni tushuntirishda samarali bo'lsa-da, insonning ichki kognitiv va emotsional jarayonlarini to'liq yoritib bera olmaydi. Menimcha, an'anaviy yondashuvlar shaxs rivojlanishining alohida jihatlarini chuqur yoritadi, biroq integrativ yondashuvlar bu jihatlarini yagona tizimda birlashtirib, yanada to'liq tasavvur beradi.

Shaxs rivojlanishida biologik omillarning o'rni

Biologik omillar shaxs rivojlanishining poydevorini tashkil etadi. Temperament, genetik moyillik, neyrofiziologik yetilish, gormonal o'zgarishlar va umumiy jismoniy rivojlanish individual farqlar uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Shaxs rivojlanishi haqidagi zamonaviy sharhlarda temperament reaktivligi va regulyatsiyasi shaxs xususiyatlarining shakllanishidagi asosiy kuchlardan biri sifatida tilga olinadi. Shu bilan birga, biologik omillar qattiq determinizm sifatida emas, balki muhit bilan o'zaro ta'sirda namoyon bo'luvchi salohiyat sifatida tushuniladi.

Madaniy neyrofan bo'yicha tadqiqotlar ham biologik rivojlanishning ijtimoiy va madaniy tajriba bilan o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Ya'ni miya faqat ichki biologik dastur asosida emas, balki yashalgan tajriba, o'rganilgan me'yorlar va emotsional muhit ta'sirida ham shakllanadi. Bu integrativ qarash biologik omillarni boshqa determinantlardan uzib qo'ymaslik zarurligini ko'rsatadi.

Ijtimoiy omillarning o'rni

Shaxs rivojlanishida ijtimoiy omillar oiladan boshlanib, maktab, tengdoshlar, mahalla, ommaviy axborot vositalari va kengroq institutsional tuzilmalargacha davom etadi. Insonning "men" konsepsiyasi va ijtimoiy identiteti aksariyat hollarda boshqalar bilan o'zaro munosabatlarda shakllanadi. O'smirlik davri emotsional mustaqillik, tengdoshlar bilan yaqinlashish va ota-onadan qisman ajralish kuchayadigan bosqich sifatida tavsiflanadi. Bu esa ijtimoiy tajribaning shaxs rivojlanishiga ta'sirini yanada keskinlashtiradi. Biosotsial yondashuv ijtimoiy omillarni "tashqi fon" emas, balki rivojlanish mexanizmlarining ichki tarkibiy qismi sifatida ko'rsatadi. Xususan, ijtimoiy tengsizlik, oilaviy stress, qo'llab-quvvatlovchi munosabatlar yoki rad etish tajribasi shaxsning rivojlanish trayektoriyasini sezilarli o'zgartirishi mumkin.

Kognitiv omillarning o'rni

Shaxs rivojlanishida kognitiv omillar shaxsning o'zini va atrof-muhitni qanday tushunishi, mazmunlashishi va izohlashini belgilaydi. O'z-o'zini idrok etish, autobiografik xotira, reflektiv baholash, maqsad qo'yish va metakognitiv nazorat shaxsning barqaror xususiyatlari shakllanishiga xizmat qiladi. Self-rivojlanish bo'yicha integrativ sharhlar shuni ko'rsatadiki, shaxsiy va ijtimoiy identitetning rivojlanishi kognitiv pishish, sotsioemotsional tajriba va neyrobiologik tizimlar bilan birgalikda kechadi. Kognitiv omillar, ayniqsa, o'smirlik va ilk yetuklik davrida muhim. Bu bosqichda shaxs "men kimman?", "qanday bo'lishni xohlayman?", "jamiyat meni qanday ko'radi?" kabi savollarga javob izlaydi. Integrativ yondashuv shu jarayonni faqat tafakkur emas, balki emotsiya, ijtimoiy taqqoslash va madaniy narrativlar bilan bog'liq holda tushuntiradi.

Emotsional omillarning o'rni

Emotsional rivojlanish shaxsning moslashuvi, ijtimoiy aloqalari va ichki barqarorligida markaziy rol o'ynaydi. Emotsiyalarni tanish, boshqarish, ifodalash va boshqalarning emotsional holatiga sezgir bo'lish shaxsning yetuklik darajasini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biridir.

Emotsional rivojlanish ijtimoiy va madaniy omillar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, oilaviy uslub, tengdoshlar bilan munosabatlar va ijtimoiy me‘yorlar orqali shakllanadi. erta bolalikkdagi emotsional tajriba va keyingi sotsializatsiya jarayonlari shaxsning o‘zini regulyatsiya qilish qobiliyatiga ta’sir qiladi. Integrativ psixologik yondashuvlarda emotsional regulyatsiya nafaqat affektiv jarayon, balki kognitiv baholash, fiziologik javoblar va ijtimoiy signal almashinuv bilan chambarchas bog‘liq tizim sifatida qaraladi. Shu ma’noda emotsional yetuklik — biologik yetilish, kognitiv pishish va ijtimoiy tajribalar kesishmasining mahsulidir.

Madaniy omillarning o‘rni

Madaniyat shaxs rivojlanishiga chuqur ta’sir qiluvchi omillardan biridir. U insonning o‘zini anglash usuli, ijtimoiy orientatsiyasi, emotsiyalarni ifodalash shakli, muvaffaqiyat va mas’uliyat haqidagi tasavvurlarini belgilaydi. Shaxs va emotsional rivojlanishning biologik, muhitiy va madaniy omillar o‘zaro ta’siri ostida shakllanishi haqidagi zamonaviy tadqiqotlar madaniyatni ikkinchi darajali fon emas, balki rivojlanishning faol konstruktorlaridan biri sifatida ko‘rsatmoqda. Madaniy neyrofan rivojlanishning ijtimoiy va kognitiv jarayonlari turli madaniyatlarda turli neyropsixologik yo‘llar orqali amalga oshishi mumkinligini ko‘rsatadi. Bu esa integrativ yondashuvlarning universallik va kontekstual farqlar o‘rtasidagi muvozanatini saqlash zarurligini anglatadi. Zamonaviy yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlar ta’siri kuchaygani sababli, shaxs rivojlanishida raqamli muhitni ham alohida omil sifatida ko‘rib chiqish zarur deb hisoblanadi.

Zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar

Zamonaviy psixologiyada integrativ yondashuvlar bir nechta yangi tendensiyalar bilan boyimoqda. Birinchisi, **ko‘p darajali modellashtirish**. Bu yerda genetik, neyrobiologik, psixologik va ijtimoiy ma’lumotlar birgalikda tahlil qilinadi. Ikkinchisi, **fanlararo konsilyensiya bo‘lib**, psixologiya, neyrofan, sotsiologiya va madaniyatshunoslik ma’lumotlarini yagona tizimga keltirishga intiladi. Gilbert va hamkorlar psixoterapiyada ham aynan parchalanishni kamaytiruvchi integrativ ilmiy asos zarurligini ta’kidlaydi. Uchinchi yo‘nalish — **rivojlanish psixopatologiyasi va profilaktika integratsiyasi**. Bu yondashuv sog‘lom rivojlanish va buzilishlarni bir butun kontinuumda ko‘rib, xavf va himoya omillarini erta aniqlashga yordam beradi. To‘rtinchi innovatsion yo‘nalish — **madaniy va hisoblashga asoslangan modellarning integratsiyasi**, bunda murakkab rivojlanish trayektoriyalari va ijtimoiy tizimlar o‘rtasidagi bog‘liqliklar yanada aniqroq modellashtiriladi. Beshinchi yo‘nalish — **integrativ psixoterapiya va maslahat**. Tadqiqotlar integrativ yondashuvlar shaxsning affektiv, xulqiy, kognitiv va fiziologik darajalarini bir vaqtning o‘zida hisobga olib, individualizatsiyalangan yordam ko‘rsatishga imkon berishini ko‘rsatadi.

Ilmiy yangilik

Mazkur maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda shaxs rivojlanishiga doir klassik nazariyalar alohida-alohida sharhlanish bilan cheklanmay, zamonaviy integrativ metodologiya asosida yagona analitik modelga keltiriladi. Maqolada:

- shaxs rivojlanishining biologik, ijtimoiy, kognitiv, emotsional va madaniy omillari o‘zaro bog‘liq tizim sifatida izohlandi;
- an’anaviy va integrativ yondashuvlar qiyosiy tahlil qilindi;
- zamonaviy fanlararo innovatsiyalar bilan boyitilgan integrativ qarashlarning amaliy afzalliklari asoslandi;
- ta’lim, diagnostika va maslahat sohalariga tatbiq etiladigan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Amaliy ahamiyat va tavsiyalar

Integrativ yondashuvlarning amaliy qiymati juda yuqori. Birinchidan, ta'lim jarayonida o'quvchi yoki talabning muvaffaqiyatini baholashda faqat akademik ko'rsatkichlarga emas, balki emotsional regulatsiya, oilaviy muhit, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va madaniy kontekstga ham e'tibor berish zarur. Ikkinchidan, psixologik maslahatda muammoni faqat simptom yoki xulq darajasida emas, balki hayot tarixi, kognitiv uslublar, affektiv javoblar va ijtimoiy tizimlar bilan birga tahlil qilish samaraliroq. Uchinchidan, psixodiagnostikada ko'p manbali baholashdan foydalanish maqsadga muvofiq: testlar, kuzatish, suhbat, oilaviy va ijtimoiy kontekstni hisobga olish birgalikda qo'llanganda shaxs rivojlanishining aniqroq manzarasi olinadi. To'rtinchidan, profilaktik dasturlarda biologik xavf omillari, emotsional qiyinchiliklar va ijtimoiy stressorlarni birgalikda ko'ruvchi yondashuvlar samaraliroq bo'ladi. Beshinchidan, oliy ta'limda bo'lajak psixologlarni tayyorlashda integrativ tafakkurni shakllantirish, ya'ni bir nazariy maktabga qaram bo'lib qolmaslik, balki holatga mos ko'p manbali tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantirish zarur.

Amaliy tavsiyalar:

1. Shaxs rivojlanishini baholashda biopsixososial karta yoki ko'p omilli profil tuzish.
2. Ta'lim muassasalarida emotsional savodxonlik va refleksiya dasturlarini joriy etish.
3. Maslahat amaliyotida individual tarix, madaniy fon va ijtimoiy tarmoqni majburiy hisobga olish.
4. Yoshlar bilan ishlashda identitet, ijtimoiy taqqoslash va raqamli muhit ta'sirini birgalikda tahlil qilish.
5. Ilmiy tadqiqotlarda fanlararo hamkorlikni kuchaytirish.

Shunday qilib, ta'lim tizimida o'quvchilar bilan ishlashda faqat bilim darajasini emas, balki ularning emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ham baholash tizimi joriy etilishi lozim.

Xulosa

Zamonaviy psixologiyada shaxs rivojlanishini tushuntirishda integrativ yondashuvlar tobora markaziy o'rin egallamoqda. Buning sababi shundaki, shaxs rivojlanishi bir vaqtning o'zida biologik, psixologik, ijtimoiy, emotsional va madaniy jarayonlarning murakkab tutashuvida kechadi. An'anaviy yondashuvlar bu murakkablikning muayyan qirralarini yoritgan bo'lsa-da, integrativ yondashuvlar ularni yagona tizimda ko'rish imkonini beradi.

Biopsixososial model, biosotsial yondashuv, rivojlanish psixopatologiyasi, self-rivojlanishning kognitiv-sotsioemotsional integratsiyasi va madaniy neyropsixologik istiqbollari ana shu ehtiyojning mahsulidir.

Integrativ yondashuvlarning ustunligi — insonni fragmentlarga bo'lib emas, yaxlit va dinamik tizim sifatida tushuntirishidir. Shu sababli ularning ilmiy va amaliy qiymati yuqori: ular ta'lim, diagnostika, maslahat va profilaktika jarayonlarida yanada aniqroq, moslashuvchan va individualizatsiyalangan qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Kelgusida psixologiya fanining rivoji aynan ko'p darajali, fanlararo va dalillarga tayanuvchi integrativ modellar bilan chambarchas bog'liq bo'lib qoladi. Xulosa qilib aytganda, muallif fikricha, integrativ yondashuvlar zamonaviy psixologiyaning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, ular shaxs rivojlanishini kompleks va tizimli tarzda tushuntirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tripathi, A. va boshqa. Biopsychosocial Model in Contemporary Psychiatry: Current Validity and Future Prospects *Indian Journal of Psychological Medicine*, 2019, 582–585-betlar.

2. Pfeifer, J. H., Peake, S. J. Self-development: Integrating cognitive, socioemotional, and neuroimaging perspectives *Developmental Cognitive Neuroscience*, 2012, 55–69-betlar
3. Harris, K. M., McDade, T. W. The Biosocial Approach to Human Development, Behavior, and Health Across the Life Course *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2018,
4. UNICEF
5. Gender Equality: Glossary of Terms and Concepts UNICEF Regional Office for South Asia, 2017, PDF, 17 bet